

design og stilhistorie

Nina M. Lind-Solstad og Marit Amdal

design og stilhistorie
fra 1750 til i dag

bokmål

Yrkeslitteratur as

© Yrkeslitteratur as, Oslo 2008

ISBN 978-82-584-0572-3

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverksloven eller i strid med avtaler om kopiering som er gjort med KOPINOR, interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk. Forbudet gjelder både hele verket og deler av det, medregnet lagring i elektroniske medier, visning på bilde-skjerm og innspilling på bånd.

Utgitt etter oppdrag og med støtte fra Utdanningsdirektoratet til bruk i videregående skole, programområdet design og håndverk, videregående kurs 2.

Boka er del av et undervisningsopplegg for design og håndverksfag i videregående skole utviklet av NRK og Yrkeslitteratur as.

Yrkeslitteratur as
Postboks 5178, N-0302 Oslo
Tlf. 23 27 59 00, faks 22 43 02 39
post@yrkeslitteratur.no
www.yrkeslitteratur.no
www.nrk.no/skole/designoghandverk

Illustrasjoner og foto: Marit Amdal s. 18, 21, 24 (venstre), 40, 58 (høyre) 59, 64, 65, 66, 67 (nederst), 68, 69, 79 (nederst), 90; Blomquist s. 19; Ellen Brandt s. 92; Anja Maria Brænd s. 33, 91 (øverst), 93; Rigmor Haugsand s. 82 (høyre); Pål Hermansen s. 39; Rune Jakobsen s. 35, 48 (nederst), 58 (venstre øverst), 74, 91 (høyre nederst); JUPITERIMAGES s. 23, 24, 25, 27, 32, 34, 86, 87; Arne Kjeldstadli s. 42-43, 73; Astrid Storaune Larsen s. 82 (venstre); Nina M. Lind-Solstad s. 12, 46, 48 (øverst), 54, 71, 72, 78 (øverst); Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum s. 60, 65; Peter Opsvik AS s. 88; Lotte Rasmussen s. 30; Yrkeslitteraturs bildearkiv (øvrige illustrasjoner/foto)

Omslagsdesign og -illustrasjon: Hege Evensen
Trykk: Interface Media AS, 2008

Forord

Design og stilhistorie er skrevet for deg som har valgt et videregående kurs 2 innenfor design og håndverk, f.eks. interiør og utstillingsdesign, design og tekstil, blomsterdekoratør, design og trearbeid, aktivtør, frisør, båtbygger, glasshåndverk eller smed. Andre håndverksfag er også aktuelle. Andre som ønsker å bli bedre kjent med design- og stilhistorien, får oversikt og innsikt når de bruker **Design og stilhistorie**. Denne boka og nrk-nettstedet for design og håndverk utgjør til sammen et læremiddel som er felles for flere håndverksfag.

Boka tar for seg arkitektur, interiør, klesmoter, bruk av blomster og hvordan frisyrene har skiftet i takt med alt det andre. I kapittelet om *historismen* tar vi deg med til Oslo og byens paradegate: Karl Johans gate. Mange

kjente bygninger er bygd i historismens tid, og her kan du bli kjent med arkitekturen og bakgrunnen for hvordan byen ble til.

På nettstedet finner du filmopptak, bilder, intervjuer, tekster, oppgaver, reportasjer og nyttige klipp fra NRKs arkiv.

Vi takker for velvillig utlån av bilder, særlig gjelder det Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Peter Opsvik AS, Anja Maria Brænd, Rune Jakobsen og Arne Kjeldstadli. Takk også til Ekbergrestauranten for velvilje ved fotografering i deres lokaler.

Ski og Trondheim i juli 2008

Nina M. Lind-Solstad og Marit Amdal

Innhold

Bruk av bok og nett 8

- Wikipedia – et oppslagsverk 8
- Google – en søkemotor 8
- Internett – en kilde til informasjon 9

Stilepoker 10

Kulturen i vår del av verden 13

- Kulturhistorisk utvikling 13

Klassisisme 15

- Pompeii skaper mote 16
- Klesmoten rundt revolusjonen i 1789 16
- Interiør og dekor 17
- Revolusjonen i Frankrike 18
- Tilbake til naturen 19
- Napoleon kommer til makten 20

Empire 21

- Klesmote 22
- Hårmote 22
- Bruk av blomster 23
- Interiør og dekor 24
- Arkitektur 25
- Kunst 26
- Den industrielle revolusjon 27
- Mot en moderne tid 27

Biedermeier 28

- En stil for industriproduksjon 29
- Klesmoten 29
- Hårmoten 31
- Interiør og dekor 32
- Blomster 34
- Arkitektur på midten av 1800-tallet 34
- Livet i Norge 35

Historisme 37

- De forskjellige nye stilene 39
- Klesmoten under historismen 41
- Utforming og bruk av blomster 41

Historismen i Oslo 42

- Byutvikling i Oslo på 1800-tallet 43
- Bygninger forteller om sin tid 48

Nasjonalromantikk 51

- Dragestilen 52
- Blomster – en handelsvare 55

Hjemmets utvikling rundt år 1900 56

- Arts and crafts 57

Art nouveau – jugendstil 58

- Ålesund – byhistorie og arkitektur 59
- Interiør 61
- Moten 62
- Norge på 1900-tallet 63

Art deco 64

- Ny tid, ny stil 65
- Arkitektur 66
- Moten i art deco 67
- Interiør 68
- 1930-årene 70

Funksjonalismen 71

- Arkitektur, møbeldesign og funksjonalisme 72
- Funksjonalismen i Norge 73

Modernisme 75

- 1950-årene 75
- Norsk etterkrigsarkitektur 75
- Påvirkning utenfra 77
- Scandinavian Design 1950–1970 77

Stil og mote 81

- Klesmoten 1930–1950 81
- Motebildet i 1950-årene 83
- 1960-årene 85
- Postmodernismen 1965–1980 86
- 1970-årene 86
- 1980-årene 88
- «Nyfunkis» 1990–2000 90
- Arkitektur i 2000 91
- Moteskapere og designere 92
- Industridesign 93

Litteratur 95

Stikkord 96

Bruk av bok og nett

Design og stilhistorie legger vekt på å utvikle de grunnleggende ferdighetene: å kunne uttrykke seg skriftlig og muntlig og kunne lese og regne, og emnet passer særlig godt til bruk av digitale verktøy. Boka gir en oversikt over grunnleggende trekk i design- og stilhistorien. Gjennom konkrete eksempler lærer vi å kjenne stiltrekk og karakteristiske detaljer i ulike epoker. For at du som elev/lærling skal finne gode eksempler fra fag og yrker du vil fordype deg i eller er spesielt interessert i, er det viktig at du bruker Internett og oppslagsverk aktivt, spør på biblioteket, går på museer osv. NRKs nettsted for design og håndverksfag har mye stoff til fordypning. I tillegg er det viktig at du gjør deg kjent med andre nettsteder og digitale hjelpemidler og bruker de hjelpemidlene du finner på et bibliotek. Vanlige papirleksikon er svært nyttige.

Mange av oppgavene i boka forutsetter at du særlig bruker digitale verktøy og Internett aktivt, f.eks. Google, Google bilder og Wikipedia.

Wikipedia – et oppslagsverk

Wikipedia er et fritt tilgjengelig oppslagsverk på Internett. Det skrives av frivillige bidragsytere fra hele

verden. Innholdet kan kopieres og brukes fritt. Du kan derfor hente inn bilder og tekst slik du vil i ditt arbeid som skoleelev og lærling. I denne boka anbefaler vi derfor å bruke Wikipedia som et arbeidsverktøy til fordypning og illustrering av design- og stilhistoriske emner. Helst skal du kontrollere at opplysningene stemmer, ved å bruke andre hjelpemidler også.

Google – en søkemotor

I skolearbeidet, som lærlinger og senere i livet når vi er håndverkere, trenger vi å finne ut mer om bestemte forhold eller emner. Ofte kan ikke Wikipedia eller andre oppslagsverk gi svar. Ved hjelp av Internett og et program som kan søke informasjon ut fra stikkord eller grupper av stikkord, kan vi finne kilder til kunnskap. En søkemotor er en type dataprogram som henter fram tekst som ligger på nettsider, fra hele verden.

Google har flere tjenester. Du kan søke etter tekst og bilder. I yrkesfag er det ofte inspirerende å se hvordan andre har skapt produkter. Søk på **Google bilder**. Der kan du få mange treff. I denne boka anbefaler vi derfor å bruke Google som et arbeidsverktøy til fordypning og illustrering av design- og stilhistoriske emner.

Internett – en kilde til informasjon

På Internett fins det mange andre steder enn Google der du kan finne informasjon. På noen nettsteder må du være registrert som bruker med brukernavn og passord. Brukernavn og passord er da din personlige kode, din «nøkkel» til det aktuelle nettstedet. Da er du økonomisk og juridisk ansvarlig for det som skjer på nettstedet når ditt brukernavn og passord blir benyttet. Personlig brukernavn og passord bør du derfor passe på og være forsiktig med slik du er forsiktig med et nøkkelknippe.

Når du bruker Internett, er det viktig å utøve **kildekritikk**. Det er flere grunner til at du skal være kritisk til kilder på nettet: Alle kan legge ut hva som helst på Internett, og vi kan ikke vite om de opplysningene vi finner, har vært kontrollert og kvalitetssikret. Mange kan ha forandret på en annens tekst og så gitt inntrykk av at de har skrevet den selv. Da er den jo egentlig «stjålet». Et profesjonelt utseende, en fin layout, på en nettside kan få oss til å tro at det som står der, er pålitelig og seriøst. Det behøver **ikke** være tilfellet.

Her er noen nyttige spørsmål som du kan stille:

- Er personen eller firmaet bak nettstedet troverdig?
- Finner du opplysninger om hvem som er ansvarlig for innholdet?
- Finner du noe om når siste oppdatering fant sted (dato, år e.l.)?
- Er det mulig å få tak i den som har laget det (e-post, telefon, organisasjonsnummer)?
- Er det oppgitt kilder eller referanser til kilder?
- Er informasjonen nøytral? Eller er det noen som ønsker å selge noe? Er det politisk propaganda, eller er det f.eks. offentlig informasjon?
- Sjekk URL-en. Hvis den inneholder tegnet tilde (~), kan det bety at det er en privat hjemmeside.
- Stemmer det som står på nettsiden, med det som står i papirleksikonet?

På nettrett.no finner du informasjon, råd og veiledning om sikker bruk av Internett. Informasjonen er laget av Post- og teletilsynet.

På norge.no finner du veien til mye offentlig informasjon, f.eks. statistikk.

Stilepoker

Klassisk stil

Antikken, gresk-romersk tid, 500 f.Kr.–500 e.Kr.

Klostergård, Italia ca. 600 e.Kr.

Gotisk stil

Europeisk arkitekturstil eller spissbuestil fra middelalderen, ca. 500–1500 e.Kr. (Norrøn tid eller vikingtid, 700–1000 e.Kr.)

Trondenes kirke er verdens nordligste steinkirke fra middelalderen. Kirkedør i spissbuestil.

Renessanse

Henter fram elementer fra antikken, 1400–1500-tallet

Barokk

Stilart på 1600-tallet med svungne og svulmende former

Rokokko

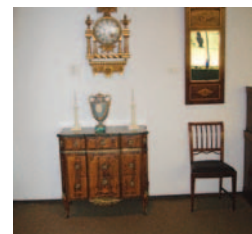
Stilart 1735–1770, interiørstil som er asymmetrisk og lett

I denne boka begynner vi med klassisismen

Klassisisme

1750–1800, helt lik antikken, etter utgravningene i Pompeii

Empire

1800–1815, Napoleons keiserstil, som var klassisk preget

Biedermeier

ca. 1820–1850. Avledet av empire, mest møbel- og interiørkunst

Funksjonalisme

1929–1960, geometriske former, stål og glass

Historismen

1850–1900, de gamle stilartene blandes – stilforvirringens tid

Møblement i nyrokoko – historismen

Scandinavian Design

1940–1970, funksjonalistisk stil i Skandinavia; bruk av mye bøyd tre og teak

Dragestilen

ca. 1900, nasjonalromantisk stil som ser tilbake til norsk middelalder

Art nouveau (jugendstil)

ca. 1890–1910, organisk (funksjonstilpasset) og elegant

I vår del av verden går det et designmessig skille omkring år 1750. Før det var det stort sett de adelige eller de rikeste som hadde råd til å bygge store hus og palasser og utstyre dem med flotte møbler og vakkert inventar. De knyttet gjerne til seg de dyktigste håndverkerne.

Art deco

1920–1940, geometriske og organiske linjer

Den stilen som var vanligst på 1700-tallet, gir på mange måter grunnlaget for de stilepokene som kommer senere. Det er i hovedsak de samme stiltrekkene som siden gjentar seg, men de blir da brukt på en annen måte. Det ser vi på små forskjeller i uttrykksmåten, i utformingen av gjenstander og detaljer.

Empire

i Mellom-Europa 1804–1825,

i Norge 1810–1840

Empire-interiør (Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum)

Klesmote

Napoleon forbød import av dyre og tynne silkestoffer, i stedet ble det brukt stivere stoffer. Det gjorde at kjolene måtte bli enklere og uten så mange draperier som før. Kvinnene hadde enkle kjoler der kjolelivet endte under bysten, inspirert av antikken. De så nesten ut som levende søyler.

En typisk empirekjole. Høyt liv og lav utringning

Mennene hadde trange bukser, sjakett og halvhøye støvletter. Mange brukte etter hvert lange bukser. Den karakteristiske tosnutete napoleonshatten var på moten.

Napoleons to koner, Joséphine de Beauharnais og Marie Louise av Østerrike, bidro til sin tids mote og stil. Du finner eksempler på interiører, møbler, klær, smykker og frisyre fra napoleontida på mange av bildene av dem som fins på Internett. Google bilder har et utvalg. Bilder finner du også på hjemmesidene til museer og andre.

Borgervæpningen i Bergen i 1814 brukte uniform med tosnutet admiralshatt

Hårmote

Hårmoten i empiretida kan beskrives med stikkordene småkrøller rundt ansiktet, hårbånd og håret ellers bort fra ansiktet. Det var vanlig å klippe håret helt kort for de damene som brukte parykk. Parykk var mote også på den tida. Etter napoleontida ble frisyrene mer kunstferdige igjen, med oppsatt hår som ble dandert med fletter og blomster stukket inn i håret.

Mennene hadde kinnsjegg og lokker ned i panna.

OPPGAVER

Finn bilder som viser hvordan stil og mote var på denne tida. Prøv å finne bilder som forteller om interiører, påkledning, blomsterekorering og hårmote.

Bruk Google bilder til å finne eksempler på gamle greske møbler og en moderne klismosstol.

En stil for industriproduksjon

Utover på 1800-tallet ble det vanlig å innrede stua som et koselig oppholdsrom. Stilen **biedermeier** kom på moten. Navnet kom av sammenslåingen av to navn: biedermann (besteborger) og bummelmeyer (bummel = ranglefant), to tyske besteborgere fra et vittighetsblad.

Varer og møbler ble nå masseprodusert og var oppnåelige for flere vanlige borgere. Idealet var å få det så fint hjemme som det var hos det rike borgerskapet. Selv om familiene hadde mange barn, var det vanlig å ha en egen finstue til høytidelige anledninger. Det som ble betraktet som fint, var ofte møblene fra århundrene før. Nå kunne slike møbler produseres maskinelt og kjøpes for en billig penge.

Biedermeierinteriør

Det nye borgerskapet ville også ha det mer komfortabelt. Enkelte fikk innlagt vann og vannklosett. Mange hadde råd til egen symaskin. Familien samlet seg rundt bordet, og det var vanlig med høytlesning under parafinlampene.

OPPGAVE – diskusjon

Hvilke grupper i samfunnet ble regnet med til borgerskapet?

Hva ligger i ordet besteborgerlig?

For å delta i diskusjoner bør du ha satt deg inn i den saken diskusjonen skal dreie seg om. Bruk Wikipedia, leksikon, andre oppslagsbøker osv. Når et emne skal diskuteres i klassen, bør noen ha som oppgave å presentere temaet for diskusjonen slik at dere kan begynne diskusjonen på et felles grunnlag.

Klesmoten

Midjen ble synlig igjen, og det ble vanlig å bruke korsett for å stramme inn. **Skjørtene** hadde et voldsomt volum. Det ble brukt spiler i et spesielt underskjørt som ble kalt krinoline. Ordet kommer av crin, som på fransk kan bety hestehår, og ordet for lin. Renningen var av lin, og hvalbein kunne brukes til avstiving sammen med isydde hestehår. Utenpå der igjen var det flere lag underskjørt i bomull.

Ellers var det mye bruk av silke i klesdrakten. Silken var lett å forme. Småjentene brukte **mamelukker**.

Brudebukett i biedermeierstil

På denne tida begynte det å bli vanlig at en brud hadde en **blomsterbukett** når hun giftet seg. Før dette ble blomster bare brukt i brudekronen, eller bruden hadde pyntet drakten sin på forsiden. Da var det gjerne blomster som luktet godt, f.eks. lavendel, rosmarin og timian. Brudebuketten rundt 1850 var liten og tett med en mansjett av tyll rundt.

Haute couture

Før 1850 ble det meste av klærne laget av skreddere eller sydamer som kom hjem til kundene. Paris var kunstens midtpunkt og ble også sentrum for moten. Engelskmannen **Charles Frederick Worth** åpnet i 1857 en motesalong midt i Paris. Han designet og fikk sydd de lekreste plagg som ble vist fram av vakre damer i salongen. Etter dette fikk vi uttrykket **haute couture** – som oversatt betyr den ypperste motekunst – om klær designet, skreddersydd og solgt i en salong. Motehuset Worths kunder var fra hoffet og adelen, og Worth visste å ta seg betalt.

Filmen «Tatt av vinden», med handling hovedsakelig fra borgerkrigen i USA (1860–1865), gir et godt bilde av stilen.

Krinoline: Da det ble moderne med svært vide skjorter i 1830-årene, kunne kvinnene bruke opptil elleve underskjørt. Det sier seg selv at det var tungt å gå med noe slikt. I 1864 ble krinolinen av stål oppfunnet og patentert. Dermed overtok stålspilene oppgaven med å spile ut skjortene, og underskjortene var en saga blott. Stativet holdt skjortene ut fra kroppen som en klokke, og omkretsen på et skjørt kunne være opptil ti meter. Krinolinen fremmet også bruken av possementer, kniplinger, broderier og storblomstrete stoffmønstre i all sin prakt, ettersom dekoren ikke forsvant i dype folder.

Finn et bilde eller en tegning av krinoline. Tegn skisse av en krinoline i arbeidsboka.

En **mamelukk** var egentlig en slave som var livvakt hos sultanen. Disse livvaktene hadde på seg løse buksebein som hang nedenfor en lang skjorte. På midten av 1800-tallet ble slike plagg mote for småjenter, og buksebeina ble kalt mamelukker.

Finn bilder av mamelukker, f.eks. på Wikipedia eller i en bok om motehistorie.

OPPGAVER

Finn ut mer om stilen biedermeier i Elsa Beskows bok «Tante Brun, Tante Grønn og Tante Fiolet». Hva kan tegningene fortelle deg om livet på denne tida? Tenk på faget ditt.

Finn ut mer om Charles F. Worth og haute couture.

Innredningene fulgte datidas smak med inspirasjon fra de europeiske hovedstedene. Malermestere som Peder Wergmann og Georg Marcus Nordraak dekorerte veggene. Møblene ble delvis bygd i Norge. Det ble anskaffet forgylte praktmøbler til de offisielle rommene fra Berlin og Stockholm. Stilen var louis-philippe og nybarokk. De kongelige leilighetene ble møblert i pseudostilarter som nyrokocco, nybarokk og nyrenessanse med enkel ornamental dekor. Bruksmøblene til spisesalene og værelser beregnet på hoff og stab ble utført i den borgerlige nordtyske biedermeiertradisjonen. Mange av disse møblene er fortsatt i bruk.

Nye porselensbadekar avløste sinkbaljene på Slottet i 1890. Elektrisk lys ble installert ved århundreskiftet 1900. De gamle lysekronene ble solgt på auksjon og delvis gjeninnkjøpt under rehabiliteringen tidlig på 2000-tallet. Den første personheisen kom i 1903, og det er senere kommet flere.

Louis-philippe-stil – fransk nyrokocco, oppkalt etter kong Ludvig Filip 1. Brukes også om det vi kan kalle fransk biedermeierstil.

Stortingsbygningen

Et av de andre betydningsfulle byggverkene som ligger ved Karl Johans gate, er Stortingsbygningen, innviet 5. mars 1866. Stilløsningen er basert på en blanding av italiensk og nordisk byggetradisjon, tegnet av den svenske arkitekten **Emil Victor Langlet** (1824–1898). Den lombardisk-romanske stilen som Langlet brukte, var ny, og bygningen som helhet hadde ikke noe kjent forbilde.

Et av de flotteste og mest omtalte rommene er **Fugleværelset**. Det ble malt og dekorert i 1841 av den dansk-norske maleren **Johannes Flintoe** (1787–1870). Rommet er i bruk som ventetrom ved audienser hos kongen. Kong Haakon og dronning Maud fulgte sin tids moderne smak og lot Slottet ominnrede mens de selv var på kroningsferd til Trondheim i 1906. Norges første kongepar valgte å innrede en familieleilighet. Det var noe nytt, for tidligere hadde konge og dronning hatt hver sin leilighet. Senere kongepar har gjort tilsvarende valg og modernisert bygningen etter de funksjonelle behovene i sin samtid.

Slottsplassen

Slottsplassen er antagelig den plassen flest nordmenn har et forhold til, spesielt med tanke på 17. mai-feringen som blir vist på NRK hvert år. Karl Johan, både statuen og gata, er noe av det som gjør Oslo til Oslo.

På nrk-nettsiden finner du flere filmer fra Det kongelige slott og fra Karl Johans gate.

Løvebakken er oppkjørselen foran stortingsbygningen. De to løvene som vokter rampene opp til inngangsplatået, har gitt navn til Løvebakken. De er formet av billedhoggeren Christopher Borch og hogd i grorudgranitt av straffangen Gulbrand Eriksen Mørstad. Han satt på Akershus festning og ventet på sin dødsdom. Som takk for arbeidet ble dommen omgjort til livsvarig fengsel. Han fikk hjelp av en annen fange ved navn Sivert. Han ble senere billedhogger. Løvene var på plass da hele Stortingsbygningen stod ferdig i 1866.

Løvens betydning

Det er ikke tilfeldig at to løver vokter inngangen til Stortinget. Løven er et sterkt og utholdende dyr og har til alle tider stått for makt og styrke. Det er ikke for ingenting at den blir kalt dyrenes konge. Løven er også et stjernetegn, og det sies at mange som er født i dette stjernetegnet, er fødte ledere. Napoleon er født i dette tegnet.

Universitetet i Oslo

Universitetsbygningene i **nyklassisk stil** øverst på Karl Johan stod ferdige i 1852 etter tegninger av den norske arkitekten **Christian Heinrich Grosch** (1801–1865). Alle bygningene har interiør i **senempirestil**. Grosch var inspirert av klassisistiske bygninger i Berlin som var tegnet av den kjente samtidsarkitekten Karl Friedrich Schinkel (1781–1841). Universitetsplassen mellom bygningene og Karl Johans gate bidrar til å gi hele universitetsanlegget en stilmessig verdighet som universitetets plass for høytidelige anledninger.

Nationaltheatret

Nationaltheatret i Oslo er ved siden av Den Nationale Scene i Bergen og Det Norske Teatret en av Norges tre hovedscener for teaterkunst. Bygningen – med fasader hovedsakelig i gult maskintegl og granitt – ble tegnet av arkitekt Henrik Bull (1864–1953). Han vant arkitektkonkurransen om oppdraget i 1891. Teateret ble åpnet 1. september 1899. Den opprinnelige teatersalen eller Hovedscenen er innredet i nyrokoko-stil. Det er i ettertid innredet tre andre scener i bygningen: Amfiscenen, Malersalen og Baksценen. Bygningen ble fredet etter lov om kulturminner i 1983.

Hjemmets utvikling rundt år 1900

Tapetmønsteret Pimpernell tegnet av William Morris

Med de nye byggemetodene ble det nå bygd i høyden. Borgerklassen hadde tre til fire rom og kjøkken, og det ble vanlig å ha egen spisestue. Familier fra arbeiderklassen med mange barn kunne bo på to rom, med do i bakgården eller i oppgangen. Folk likte at de kunne skaffe seg masseproduserte ting rimelig, men flere var bekymret for hvordan det skulle gå med gode håndverkstradisjoner.

Masseproduserte varer ble stilt ut på verdensutstillinger både i London, Paris, Barcelona, Wien og New York. Eiffeltårnet ble bygd til verdensutstillingen i Paris i 1889. Det var konstruert av jern, en byggemåte som fikk stor betydning for byggebransjen. Nå ble det mulig å bygge hus i høyden. USA var tidlig ute. Den første skyskraperen, Home Insurance Building i Chicago, bygd i 1885, hadde hele 13 etasjer!

Den ideelle modellen for et møblert hjem på den tida var å overlesse det med møbler og ting. Engelskmannen **William Morris** og flere med ham syntes at massefabrikkerte produkter fra industrien stort sett var noe forkastelig. Han mente at møbler og inventar

skulle designes og skapes av kunstnere. Enten må en ting være nyttig, eller så må den være vakker. Det var hans syn.

Arts and crafts

William Morris var en multikunstner som sammen med J. Ruskin og A. Pugin begynte å tenke annerledes. Det resulterte i en ny bevegelse som betegnes som **arts and crafts**-bevegelsen, dvs. kunsthåndverkbevegelsen. De protesterte mot alt det masseproduserte og – i deres øyne – de lite pene maskinlagde møblene. De framhevet det gode håndverket og ville inspirere folk til å utvikle god smak. Morris designet og laget møbler, tekstiler og tapeter. Han mente at **design** var en kunstart, og engasjerte kunstnere til å lage god utforming på møbler og annet innbo.

Tegningene hans til både tekstiler og tapeter ble forbilde for en helt ny stil, **art nouveau**, som betyr ny kunst. Stilen er også kalt **jugend**, som betyr ung.

OPPGAVER

1. Diskuter hva som er stygt og pent. Hvorfor synes vi at noe er pent, og at noe er stygt?

2. Det sies at ornamentikken som Morris brukte i sine tapetmønstre, inspirerte til det som ble en egen stilart – art nouveau. Hvorfor tror du dette blir sagt?

Gå f.eks. til [google.org](https://www.google.org), søk på William Morris og velg bilder. I stedet for å skrive ut eller lagre bildene kan du lage en lenke fra din egen data-maskin til de tekstene og bildene du gjerne vil finne igjen.

3. Denne tegningen av William Morris viser stiliserte tulipaner. Hvordan kan du bli inspirert av tegningen i ditt programfag?

Arkitektur

I arkitekturen ble art deco særlig brukt i stormagasiner og forretningsbygg, kinolokaler, skyskrapere og boligblokker. En hel by ble bygd i denne stilen, i likhet med ungdomsbyen Ålesund: I 1931 ble Napier i New Zealand totalødelagt i et jordskjelv, og byen ble bygd opp igjen i art deco, som var aktuell stil akkurat da.

Hovedarkitekt for gjenoppbyggingen av Napier var Louis Hay.

Kumlokk i Napier, New Zealand

Bygning i Napier, New Zealand

Moten i art deco

Etter verdenskrigen 1914–1918 krøp skjørtene lenger og lenger oppover. Det var noe som hadde tvunget seg fram under krigen, da kvinnene hadde behov for praktiske klær som det var lett å bevege seg i. Det var slutt på de trange korsettene, og det ble vanlig å bruke en stram hofteholder og separat brystholder.

Etter krigen ble det etablert flere **motehus**. Klær som var på moten, ble da lettere å skaffe. Variasjonene var store, både når det gjaldt stoffbruk og skjørtelengde. Dansen **charleston** kom fra USA, og dansekjolene kunne være svært så dristige. **Brudebukettene** var ikke så store lenger. De skulle passe til de korte kjolene. Nå bar bruden noen enkle, langstilkede blomster.

Mannsmoten forandret seg ikke så mye. Bare detaljer ble forandret i den tradisjonelle dressen. Buksebeina var svært vide; de kunne være hele 60 cm i omkrets ved ankelen. Nikkersen er nå på vei inn i moten for mannen.

Sporty herremote

Høyeste **hårmote** for damer var å ha det kort. Frisyren ble kalt bob, dvs. gutteklipp. For menn hadde hårmoten siden 1800-tallet vært helt kort. Variasjonene var om de hadde håret til siden eller strøket bakover ved hjelp av pomade.

Historiske kostymer fra art deco, konkurranse under det årlige showet i Napier, New Zealand

Litteratur

Forslag til videre lesning og fordypning

Adams, Steven: *The Arts & Crafts Movement*. Tiger Books International, London 1992

Baclawski, Karen: *The guide to Historic Costume*. B.T. Batsford Ltd., London 1995

Broby-Johansen, R.: *Krop og klær*. Gyldendal, København 1985

Danbolt, Gunnar: *Norsk kunsthistorie. Bilde og skulptur frå vikingtida til i dag*. Det Norske Samlaget, Oslo 2001

Designmuseum: *Det 20. århundrets design*. Schibsted forlag A/S, Oslo 1999

Europeisk drakthistorie. Yrkeslitteratur as, Oslo 1995

Gusrud, Svein: *Design mellom stoler – en fagbok om møbeldesign*. Gaidaros forlag, Oslo 2008

Hakonsen, Finn og Knut Einar Larsen (red.): *Kledd i tre. Tre som fasademateriale*. Gaidaros forlag, Oslo 2008

Hatt, Christine og Danuta Mayer: *Klær i moderne tid*. Esstess-Forlaget, Risør 2001

Haugsand, Rigmor: *Sko før og nå. En liten stilhistorie*. Yrkeslitteratur as, Oslo 1997

Hjelde, Gunnar: *Stil og interiør. Vår stilhistorie fra oldtid til nåtid*. Novus forlag, Oslo 2004

Håberg, Kirsten Røvig: *Den myke historien. Om tekstiler, klær og moter*. Tøll forlag as, 2002

Jones, Sue Jenkyn: *Motedesign*. Yrkeslitteratur as, Oslo 2008

Opsvik, Peter: *Rethinking sitting*. Gaidaros forlag, Oslo 2008

Palmer, R.R., J. Colton, L.S. Kramer: *A history of the modern world*. McGraw-Hill, Boston, Mass. 2007

Risåsen, Geir Thomas: *Det kongelige slott*. Andresen & Butenshøn, Oslo 2005

Rolness, Kjetil: *Med smak skal hjemmet bygges. Innredning av det moderne Norge*. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo 1995

Sinding, Karin og Jette Pedersen: *Parisermoter i Nordenfjeldske kunstindustrimuseum*. Museet, Trondheim 1992

Tostrup, Elisabeth: *Wenche Selmer. Omtankens arkitektur – en biografi*. Gaidaros forlag, Oslo 2002

Stikkord

- A**
Aalto, Alvar 70, 77
Aarnio, Eero 89
antikken 16
Archer, Colin 35
Arneberg, Arnstein 74
Arneberg, Gro 69
art deco 64, 65, 75
art nouveau 57, 58
arts and crafts 57
Aukrustsenteret 76
- B**
Backer, Lars T. 71, 73
Bækland, Leo 70
bakelitt 70
balansstol 88
Ball-stolen 89
Bauhaus 33, 72, 77
Benneche, Peter Chr. 48
biedermeier 28
bonderokokko 40
Borch, Christopher 46
borgerskap 29
Borgund stavkirke 36, 37, 53
Bosschaert, Ambrosius 55
Brandt, Marianne 72
Breuer, Marcel 77
budalsstol 34
Bull, Georg Andreas 48
Bull, Henrik 47
bunad 16, 55
Børresen, Carl Runar 69
- C**
Café Costes 93
Chanel, Coco 62, 68
Cinema Fashion 81
Crystal Palace 48
- D**
Dahl, J.C. 51
Dalí, Salvador 82
Danielsson, Anna
David, J.-L. 20, 23
Den Nationale Scene 46
Den norske opera & ballett 91
Dior, Christian 82
dragestil 38, 52, 53
Dreier, Johan F.L. 51
Duykinc, Evert A. 20
- E**
Eames, Ray og Charles 77
Eckhoff, Tias 94
Egget 79
Eiffeltårnet 48
- Ekebergrestauranten**
71, 72
empire 16, 20, 21
ergonomisk formgivning 88
europeisk arkitekturstil 50
Eventyrværelset 54
- F**
Fasting, Georg Fredrik 79
Fehn, Sverre Olav 76
Finlandiahuset 78
Flintoe, Johannes 45
Flor, Ellinor 92
franske revolusjon 18
Fredriksvern 20
Frognerseteren 53, 54
Fugleværelset 45, 55
funkis 72
funksjonalisme 61, 65, 71, 72, 75
- G**
Globe-stolen
Gokstadskipet 35, 52
gotisk stil 34, 38, 50
Gray, Eileen 69
Grosch, Chr. Heinrich 46
Gulbrandsen, Nora 65, 94
gynge stol 33, 34
- H**
Hanno, Wilhelm von 48
Hansen, Frida 59
haute couture 30
Hay, Louis 66
Hedal stavkirke 52
hippie 86
historismen 37, 38, 42
Holmenkollen Turisthotell 54
Hope, Terje 90
Hvalstrand bad 73
Hyllestad kirke 53
Hølmekbakk, C.-V. 91
Håkonshallen 38, 54
- I**
industridesign 93
industrielle revolusjon 27
Ingierstrand bad 73, 74
intarsia 24, 68, 69
interiorstil 13
internasjonal stil 75
- J**
Jacobsen, Arne 79
jugend 57, 58
- K**
kafé stol 32
kalligrafi 39
kannelyre 17, 48
Karl Johans gate 43, 44, 45, 75
kirkesymbolikk 52
klassisisme 16, 18, 34
Kleppe, Aina Nyberget 92
klismosstol 24
klunkestil 38
Knag, Chr. 68
Korsmo, Arne 75
krinoline 29, 30, 62
kubisme 65
kultur 13
kunstindustri 93
- L**
laminering 33
Langlet, Emil Victor 45
Larsen, Henning 91
Laurent, Yves Saint 82
Le Corbusier 72
Linstow, Hans Ditlev 44
louis-philippe-stil 45
louis-seize 17
- M**
Madame de Pompadour 16
Madame Récamier 23
mamelukk 29, 30
Marie Antoinette 14, 19
Marimekko 85
Mathsson, Bruno 79
Maya 94
minimalistisk stil 33
modern movement 65
modernisme 75
modernistisk 72
Morris, William 56, 57, 59
Munch, Edvard 58
Munthe, Gerhard 54, 59
Munthe, Holm 53
- N**
Napier 66, 67
Napoleon 20, 22
nasjonalromantikk 51
Nationaltheatret 46, 47
Nebelong, J.H. 50
New Look 82
Nidarosdomen 38, 39, 51
Nordraak, G.M. 45
Norges gullalder 38
Norway Says 90
nybarokk 40
nyempire 41
- nygotikk** 39, 50
nyklassisisme 41, 44
nyklassisk stil 46
nyklassisme 41
nyrenessanse 40
nyrokoko 40
- O**
op art 85
Opsvik, Peter 88
organisk formgivning 89
organisk modernisme 77
Oscarshall 50
Osebergskipet 52
Oskar 1. 44, 50
Oslo rådhus 43, 74
Oslo sentralstasjon 48
- P**
Panton, Verner 85, 86
Peters, André 73
pinnestol 33
Pompeii 16
popkultur 85
pop-kunst 85
postmodernisme 86, 88
Poulsen, Magnus 74
punk 87
- Q**
Quant, Mary 85
- R**
renessanse 40
Riks 79
Rinnan, Frode 76
rokokko 13, 40
romansk stil 53
romantikken 26, 34
rosemaling 55
Roslin, Alexander 55
rotting 33
Rousseau 19
- S**
Scandinavian Design 33, 77, 94
Schiaparelli, Elsa 81, 82
Schinkel, Karl Friedrich 46
Schirmer, Heinrich E. 48
senempirestil 46
shakerne 33
Skansen restaurant 73
Slottet 25, 44, 45, 55
slyngornamentikk 52
Snøhetta 91
Sohlbergplassen 91
spissbuestil 50
Spook, Per 92
Spring 90
- S-stolen** 86
Starck, Philippe 93
stavkirker 36, 51
Stiftsgården 43
stilforvirring 34
stilperiode 13
Stoltenberg, Mathias 31
Stortinget 45, 46
strømlinjeform 70
Studio 64 87
Sture, Alf 78
style moderne 65
Sugawara, Seizo 69
sveitserstil 53
- T**
Thiis, Jens 61
Thonet, Michael 32, 33
Tidemand, Adolph 26, 51
Tiffany, Louis C. 61
tournure 41
trend 13
Tripp-Trapp-stol 88
Triumfbuen 25
Trondheim 43
trønderlån 19
Tuneskipet 52
Turner, William 27
tysk renessanse 40
- U**
Universitetet i Oslo 25, 46
Urnes stavkirke 53
- V**
Velde, Henry van de 60, 61
Victoria terrasse 50
Vietnamkrigen 86
vikingskip 35
vikingtida 35, 51
Viksjø, Erling 76
viktoriaatida 41
Vågan kirke 39
- W**
Wassily-stolen 77
Wergmann, Peder 45
wienerstol 32, 33
windsorstol 34
Worth, Charles F. 30
- Ø**
Østbanestasjonen 48
- Å**
Aadnes, Peder 17
ådring 24
Ålesund 59